

ПЕРСОНАЛІЇ

Ніна Лозова*

Інститут української мови НАН України (Київ)

СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ ГОЛОВАЩУК

Сергій Іванович Головащук – видатний український лексикограф, знаний і науковцями, і школярами. Його словники стали взірцем бездоганності, доцільності й скрупульозності.

Народився Сергій Іванович 30 вересня 1922 року в с. Соболівка Житомирської області. Він наймолодша дитина в родині, у якій було ще п'ятеро – брат і четвірка сестер.

З великою любов'ю, як найближчу людину, згадує він свого батька, Івана Даниловича. 1932 року, щоб урятувати сина від голодної смерті, батько вивозить Сергія в Росію. Таким чином страшний голодомор 1933 року його минув, та не минула малярія, здобута на Волзі, що мучила протягом багатьох років.

Сергій Іванович пройшов шляхами війни до Берліна. У розмовах із колегами він любить згадувати комічні епізоди тієї пори, неохоче розповідаючи про жахи, які довелося пережити. А випало на його долю чимало, воював він від 1941 року до перемоги. Та й потім довелося служити в армії до листопада 1945 р.

Про свої воєнні роки згадує Сергій Іванович стримано: „У бою я не був героєм у тому понятті, яке склалося з давніх-давен – відтоді, коли ще на війнах билися навкулачки, списами й шаблями. Але я сумлінно, уважно й чесно виконував покладені на мене обов'язки, без яких у сучасній війні важко або й неможливо перемагати. Біля міномета намагався, аби не було перебоїв при стрільбі; телефонні лінії, незважаючи на небезпеку, вчасно відновлював; будучи радистом, дбав, щоб зв'язок весь час не переривався (навіть з рацією довелося побувати за лінією фронту в тилу у німців). І взагалі, старанно виконував багато всілякої необхідної роботи – копав, носив, ремонтував, навантажувач чи розвантажувач, допомагав витягати автомашини з багнуки тощо” [1: 84]. За цими словами постають ті самі щоденні подвиги в кривавий воєнний час, які так заперечує Сергій Іванович.

Після демобілізації С. І. Головащук учителював. Згодом поступив на філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Навчаючись, почав працювати у видавництві АН УРСР (пізніше znana всіма „Наукова думка”). Саме тут він уперше стикається зі словниковою справою. І від цього часу жоден більш-менш вагомий словник, зроблений в Інституті мовознавства, не вийшов без його участі. 1958 року Сергій Іванович стає співробітником інституту. Він доопрацював та редагував 6-ий том „Українсько-російського словника” (1963), був укладачем і редактором „Русско-українського словаря” в 3-х томах (1968), „Словника української мови” в 11-ти томах, за які відзначений Державною премією УРСР (1971) та СРСР (1983). А ще були численні орфографічні словники, словники-довідники з правопису та слововживання, словники наголосів, сталих словосполучень тощо. Була участь у фундаментальному „Словнику синонімів української мови”, популярність якого доводить те, що за шість років словник був двічі перевиданий. Досвід практичного словникарства знайшов відображення в працях з теоретичної лексикографії та лексикології.

Про попит на словники С. І. Головащука говорить те, що, незважаючи на досить значні наклади, на полицях магазинів словників годі й шукати. Так, „Орфографічний словник: 4–10 класи” та „Орфографічний словник: 5–11 класи” були перевидані 9 разів. І щоразу, перевидуючи словник, Сергій Іванович його доповнює, вдосконалює.

* © Н. Лозова, 2006

Ось як описує С. І. Головащук лексикографічну роботу: „Створенню будь-якого словника передують копітка підготовча праця: вивчення теоретичної літератури; ознайомлення з рецензіями й зауваженнями на словники подібного типу; збирання й комплектування лексичної картотеки, а іноді й укладання реєстру слів; написання розгорненого проекту й на його основі короткої інструкції для укладачів і редакторів. Далі: написання словника; лексикографічне редагування – не тільки виправлення фактичних помилок, допущених укладачами, а й уніфікація, узгодження написаного матеріалу з проспектом, опрацювання зауважень та побажань рецензентів і членів редакційної колегії тощо. Пізніше – якнайважливіше вичитування коректури й конкретні вирішення найрізноманітніших проблем” [1: 141].

Ця скрупульозність, навіть прискіпливість, характеризує всі створені ним словники. Уважність на кожному з етапів, точність кожного слова, кожного знака роблять ці словники авторитетним джерелом написання, доречного вживання, тлумачення певного слова. Відповідальність за кожне слово примушує автора переглянути море літератури, перш ніж відповісти на поставлене йому питання. Через це так дратують лексикографа неточності, на які натрапляємо в сучасній літературі й пресі. Наводячи такі „ляпи”, він зазвичай ставить у приклад класиків, у яких кожна дрібниця вивірена, а неточності просто неможливі.

Та й зараз, у свої майже вісімдесят п'ять, продовжує Сергій Іванович створювати словники, скаржачись, що нервується, місця собі не знаходить без звичного заняття, з яким зжився за довгі роки.

Майже щороку в „Науковій думці” виходить новий словник за його авторства. І завжди це якийсь новий ракурс у лексикографічній справі, завжди потрібна й корисна книжка.

Словники, які створив С. І. Головащук

1. Російсько-український геологічний словник. – К.: АН УРСР, 1959. – 280 с. (співавтор).
2. Українсько-російський словник / У 6-ти томах (т. 6) – К.: АН УРСР, 1963. – 618 с. (редактор).
3. Русско-украинский словарь / У 3-х томах (т. 1 – 700 с.; т. 2 – 756 с.; т. 3. – 727 с.) – К.: Наук. думка, 1968 (редактор і співавтор).
4. Російсько-український спортивний словник / Фирсель Н. И., Калюжная В. Н. – К.: Здоров'я, 1973. (редактор).
5. Орфографічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1975. – 856 с. (редактор і співавтор).
6. Словник-довідник з правопису. – К.: Наук. думка, 1979. – 344 с.
7. Словник української мови в 11-ти т.т. – К. Наук. думка, 1970–1980 (т.т. 8–11 – член редколегії, т. 11 – редактор і співавтор).
8. Орфографічний словник: 4–10 класи. – К.: Рад. школа.
9. Орфографічний словник: 5–11 класи. – К.: Рад. школа.
10. Орфографічний словник української мови. – К.: Довіра, 1994. – 864 с. (співавтор).
11. Словник-довідник з правопису та слововживання. – К.: Наук. думка, 1989. – 831 с.
12. Русско-украинский словарь: Для учеников начальной школы. – Харків: Прапор, 1997. – 239 с.
13. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1995. – 191 с.
14. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К.: Вища школа, 1995. – 319 с.
15. Правописний словник. – К.: А.С.К., 1999. – 607 с.

16. Словник синонімів української мови / У 2-х томах (т. 1 – 1026 с.; т. 2 – 954 с.). – К.: Наук. думка, 1999–2000 (член редколегії, редактор і співавтор).
17. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К.: Рідна мова, 2000. – 351 с.
18. Російсько-український словник сталих словосполучень. – К.: Наук. думка, 2001. – 639 с.
19. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 319 с.

Основні праці з теорії лексикографії

1. Основні принципи, за якими здійснюватиметься друге, доповнене і перероблене видання Російсько-українського словника 1948 р. // Лексикографічний бюлетень. – 1961. – Вип. 8. – С. 3–17.
2. До специфіки перекладної лексикографії близькоспоріднених мов // Мовознавство. – 1970. – № 1. – С. 3–10.
3. Розмежування значень слів у двомовному словнику // Мовознавство. – 1970. – № 4. – С. 15–24.
4. Передача значень слів и фразеологизмов одного языка средствами другого языка как основная проблема двуязычной лексикографии. (На материале русско-украинских и украинско-русских словарей): Автореф. дис. канд. филол. наук. – К., 1970. – 25 с.
5. Перекладні словники і принципи їх укладання: На лексичному матеріалі російської та української мов. – К.: Наук. думка, 1976. – 247 с.

Література

1. Головащук С. Мої життєві стежки й дороги. – К., 2005. – 200 с.
2. Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України – 75, 1930–2005: Матеріали до історії / Редкол.: В.Г.Скляренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 2005. – С. 430.
3. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. / Бібліографічний покажчик. – Львів, 1999. – 360 с.
4. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2000. – С. 95.